

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
LİSANSÜSTÜ
ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU-1

Editörler

Prof. Dr. Hidayet AYDAR & Arş. Gör. Muhammet EZBER

İstanbul 2017

Silsilenin Tarikatların Gelişiminde Yeri ve Önemi: Eyüp Hâtûniye Dergahı Meşâyih Silsilesi Örneği

Süleyman Arif ORAN

I. Silsilenin Tanımı ve Mahiyeti

Kelime anlamı olarak “birbirine bağlı, birbiriyle ilgili şeylerin ardarda veya yanyana dizilerek meydana getirdiği sıra, dizi, soy kütüğü, şecere, rütbe ve mevki yönünden bir sınıf içindeki derecelenme” anlamlarına gelmektedir.¹ Tasavvuf ıstılahında ise şeyhten şeyhe ulaşarak tarikat pirine, ondan da yine şeyhten şeyhe, böylece Hz. Peygamber’e kadar ulaştığı kabul edilen zincire silsile denir.²

Bununla birlikte mutasavvıflar, silsilenin önemini vurgulamak için nikah-ı manevî olduğunu, nasıl nikah ile insanların nesli, meşru bir şekilde devam ediyor ve muhafaza ediliyorsa, manevi nikah olarak tabir ettikleri silsileyle de tarikat geleneğinin devam edeceğini söylerler.³ Böyle bir zincirde Hz. Peygamber’e bağlı olmayan zâtın, tarikat bünyesinde irşada ehliyeti kabul edilmeyeceği gibi, manen yetişmesi ve gelişmeside mümkün değildir. Başka bir deyişle, silsile şeklinde Hz. Peygamber’e bağlanan halkanın anlamını, genelde tasavvufun özelde ise tarikatlerin kendini meşru kılma arayışı olarak düşünebiliriz. Tarikatlerin meşru bir kurum haline gelmeleri için en önemli etkenlerden biri Hz. Peygamber’e kadar ulaşan kesiksiz bir silsileye sahip olmaları gerekliliğidir. Nitekim Aziz Mahmud Hüdayi’nin şu cümlesini meseleyi

1 “Silsile”, *DİA*, c. XXXVII, s. 206.

2 Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlana’dan Somra Mevlevilik*, s. 119.

3 İsmail Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetî*, İstanbul, Haydarpaşa Hastanesi Matbaası, 1291, s. 5-6.

destekler mahiyettedir “*tevhidden istifade için, mutlaka kesiksiz bir silsileye sahip bir mürid-i kâmil tarafından telkin edilmek zorunludur*”.⁴

Tarikat silsilelerinin tam olarak ortaya çıkışı, muhtemelen tarikatlerin oluşum sürecine girdiği XII. veya XIII. yüzyıldan sonradır. Silsileler önceleri şifâhî yolla aktarıldığı daha sonra köklü tarikatlerin tesis edilmesiyle zikrettiğimiz yüzyıllarda yazıya geçirildiği düşünülmektedir.⁵ Bazı çağdaş araştırmacılar bu tespitlerde bulunduktan sonra, silsilerin tasavvufun zayıflamasıyla birlikte insanların ve müridlerin ilgisini cezbetmek adına ortaya atıldığı görüşünü ileri sürmektedir. Mesela Ebu'l-Ferec ibnü'l Cevzî silsilelerin başlangıcının tamamen uydurma olduğunu ileri sürmüştür. Ancak kadîm tasavvuf literatürüne bakıldığında bu görüşlerin asılsız olduğu farkedilecektir. Nitekim klasik yazarlarından Kuşeyrî, kendi hocalarının sened şeklinde verirken, İbn Nedîm (v.987) fihristinde sülûlîlerden Ca'fer el-Huldî'yi Resûlû ekreme kadar ulaştırmaktadır. Bu silsile Cüneyd-i Bağdadî, Serî es-Sakatî, Ma'ruf Kerhî, Ferkad es-Sabahî, Hasan-ı Basrî, Enes b. Malik ve Hz. Peygamber'dir.⁶ Vermiş olduğumuz bu silsile Tasavvuf tarihinde ki ilk silsile olarak bilinmektedir. Kuşeyrî'nin silsilesi ise: Ebû Ali ed-Dekkak, ebü'l Kasım İbrahim b. Muhammed Nasrabadî, Ebû Bekir eş-Şibli, Cüneyd-i Bağdadî, Serî es-Sakatî, Mar'uf Kerhî, Davûd et-Tâî ve ardından tabiin nesli. Bunlar, silsileden ziyâde şahısların kendilerini bağlayan, herhangi bir tarikate ait olmayan senetlerdir. Nitekim senetlerin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali'ye ulaşmaması dikkat çekici mahiyettedir.⁷

Kanatimizce buraya kadar zikredilen bilgiler çerçevesinde, silsilelerin Hz. Peygamber'e kadar dayandırılması hadis geleneğinde bulunan isnad sisteminin bir benzeri mahiyetindedir. Daha önce de dile getirdiğimiz üzere silsilenin Hz. Peygambere bağlanması tarikatlerin kendini sünni tasavvuf içerisinde ispatlama hareketi olarak görülmelidir. Nitekim burada dikkati çeken en önemli nokta silsilelerin tarikatlerin kurulmasından sonra XII. veya XIII. yüzyıla dayandırılmasıdır. Buna ek olarak, özelden tarikatleri genelde ise tasavvufu hedef alan 'dinde yeri yok' 'mesnedsiz' eleştirilerine de cevap mahiyetinde ortaya çıkmış bir sistem şeklinde düşünülebilir.

4 Yılmaz, Hasan Kamil, *Azîz Mahmud Hüdâyi Hayatı, Eserleri, Tarikati*, İstanbul, Erkam Yay., 1990, s. 152.

5 “Silsile”, *DİA*, c. XXXVII, s. 207.

6 İbn Nedîm, *El-Fihrist*, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 260.

7 Aşkar, Mustafa, *Bir Türk Tarikati Olarak Halvetiye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiye Silsilesinin Tahlili*, Ankara, AÜİFD, 1999, C. XXXIX, s. 552.

Bilindiği üzere İslam kültüründe silsile, başka bir deyişle isnad, hadis ilmiyle birlikte ortaya çıkmış orjini tamamıyla İslâmî olan bir gelenek sistemidir. Tarikat silsilelerinde asırlarca önce ortaya çıkan hadis ilmindeki isnad geleneğinin tarikatlerdeki silsile anlayışını etkilediği kaçınılmaz bir gerçektir. Ancak tarikatlerdeki silsile, manevi hareketin şeyhten şeyhe aktarılması yönüyle, sadece rivayet edilen hadis metninin aktarılmasına dayalı hadis isnadından büyük oranda farklılık göstermektedir. Silsileyi iki disiplin arasında mukayeseli incelediğimizde şekli bir benzerlik olmasına rağmen, muhtevâ ve fonksiyonu açısından birbirinden farklı olduğu unutulmamalıdır.

Tasavvuf tarihi boyunca, tarikat geleneğinde iki esaslı silsile kabul edilmiştir. Bunların biri Hz. Ali'ye diğeri ise Hz. Ebu Bekir'e nispet olunur. Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'e zikir olarak Lafza-i Celal'i, Hz. Ali'ye Kelime-i Tevhid-i telkin ettiği kaynaklarda zikredilmektedir.⁸

Hadis kaynaklarında ve tarihi kaynaklarda rastlanılmayan birçok rivayet ortaya çıkmış tasavvuf ve tarikat erbâbınca zamanla kabul edile gelmiştir. Tarikatler zamanla bu hadislerle dayanarak, silsileleri Hz. Ebû Bekir'e ulaşanlar 'Bekrî tarikatler', 'hafî zikri telkin edenler' şeklinde isimlendirilirken, 'zikr-i cehrîyi' esas alanlar ve Hz. Ali'ye İsnad olanlar 'Alevî tarikatler' şeklinde isimlendirilmişlerdir.

Silsileyi meydana getiren isimlerin yazılı olduğu belgeye Silsilenâme, Tomâr, Tekke mecmuası gibi isimler verilmiştir. Literatürü tanıma açısından burada birkaç eser ismi zikretmek yerinde olacaktır.

Silsilenâmeler, Tomârlar, Tekke mecmuaları iki kısımda değerlendirerek sistematize edebiliriz. Bunlar, bir tarikatı ele alan eserler ve tarikatlere genel bakış açısıyla inceleyenler olmak üzere sınıflandırılabilir. Bir tarikatı ele alan eserlere Hediyetü'l-İhvân'ı örnek olarak verilebilir. Yazarı Şeyh Mehmed Nazmî'dir. Eserde müellif kendi meşâyih silsilesini yani halvetiye'nin sivasiye kolunu ele almıştır. Silsilede Yahya Şirvânî'den başlayarak Şeyh Nazmî'ye kadar yedi şeyhin hayatını, menkıbelerini halifelerini aktarmıştır.

Son dönem müelliflerinden Sadık Vicdaninin Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'yi zikretmek isterim. Üç kitaptan meydana gelmektedir. birincisi Melâmiye, İkincisi Kadiriyye, üçüncüsü de halvetiyyedir en geniş ve hacimli olanı son kitabıdır. Müstakil tarikatler üzerine yazılmış önemli bir kitaptır.

8 Mustafa b. Ali Bolevî, *Adâbu'l-Turûk*, İstanbul, 1290, s. 6.

Ahmed Muhyiddîn Efendi'nin Tomârı Tekâyâsı bulunmaktadır. Bu eserde 252 İstanbul Tekkesi ve Postnişini yer almaktadır. Zakir Şükrü Efendi'nin Mecmua-i Tekâyâsı önemlidir. 159 adet tekkeyi içinde barındırmaktadır. Bunlar sadece tasavvuf tarihi açısından değil sosyal tarih açısından da yararlanılabilecek kıymetli eserlerdir.

Silsile türü eserlere baktığımızda silsile-i hâcegan zikredilebilir Abdullah Kazvîni tarafından telif edilmiştir. Silsilenâme-i celvetiye yine burada zikredilebilir müellifi İsmail Hakkı Bursevî'dir.

Mecmua-i Tekaya Bandırmalızâde Ahmed Münib Üsküdârî. Son dönemdeki tekkeler mecmuası yazım geleneğinin en sistematik eserlerinden biridir. Hacim olarak küçük olmasına rağmen tekkeleri âyîn yaptıkları güne göre sınıflandırmış, her tekkenin adını, âyîn gününü, semtini, ait olduğu tarikatı, o zamanki şeyhini bilgi olarak vermiştir. Haririzâde'nin Tıbyan-u Vesâil'i bu konuda başvurulması gereken mühim eserler arasındadır.

Herhangi bir tarikatın silsilesini ele aldığımızda, iki kategoriden oluştuğunu görürüz. Bunlardan birinci kısmı, tarikatın esas kurucusu sayılan ve tarikatın genellikle adını aldığı zattan, Hz. Peygamber'e kadar olan isnadı teşkil eder. Ancak, bu kısımdaki şahısların hayatına tarihi açıdan baktığımız zaman, bunların birbiriyle buluşmuş ve görüşmüş olmaları mümkün görünmemektedir. Mutasavvıflar bu durumu üveysilik, yani bir şeyhin, kendisinden önce yaşamış başka bir şeyhin ruhaniyetinden feyiz alarak, manen görüşme yoluyla yetişebileceği şeklinde izah etme yoluna gitmişlerdir. Çalışmamızda, silsile başlığı altında üveysiliği farklı bir bölüm olarak izah etmeye gayret ettik.

II. Manevî Silsile: Üveysilik

Tasavvufta, Hz. Peygamber zamanında Yemen'de yaşayıp müslüman olan, ancak kendisiyle bizzat görüşmeyen Üveys el-Karanî'nin rüya ve diğer manevî yollarla Hz. Peygamber tarafından irşat edildiği kabul edilir. Kaynaklarda da zaman zaman Üveysî, Üveysilik veya Üveysî meşreb gibi bir takım tabirler kullanılır. Bu tabirler Veysel Karanî'nin adından türemiş kavramlardır. Bu kavramların ilk olarak ne zaman ve nerede meydana çıktığı bilinmemekle beraber yazılı olarak ilk kullanıldığı yer Feriduddin Attar'ın 618 (1221) Tezkiretu'l-evliyâsıdır.⁹ Daha önceki dönemlerde tasavvuf klasiklerinin ricâl bölümlerinde, hadis tabakâtlarında ve daha başka tabakât türü eserlerde Veysel

9 Feriduddin Attar, *Tezkiretu'l-evliyâ*, c. 1, s. 24.

Karanî'den bahsedilmiş ancak meşreb ve metot olarak üveysilikten bahsedilmemiştir.

Bu konu daha sonraki yüzyıllarda kaleme alınmış Üveysî kabul edilen bazı sûfiler hakkında müstakil eserler yazılmıştır. Bu eserlerin daha ziyade Orta Asya ve Doğu Türkistan'da kaleme alındığı görülmektedir.¹⁰ Bu bölgede Üveysî sûfilere dair üç eser yazılmıştır. Nâsır b. Kasım Türkistânî Ferganî tarafından XV. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alındığı tahmin edilen Hadâ'î-ku'l-cinân (Heşt Hadika) adlı Farsça eser, aynı yüzyılda Mâverâünnehir'de yaşayan Seyyid Ahmed Beşîrî adlı Üveysîmeşrep şeyhin menkıbelerini ihtiva eder. Eserde Seyyid Ahmed'in Hoca Ahmed Yesevî'nin takipçileri olan Yesevî şeyhlerinden ve özellikle Seyyid Atâ'dan Üveysî yolla feyiz ve icâzet aldığı anlatılır. Kitabın Taşkent ve İslâmâbâd'da yazma nüshaları bulunmaktadır. Konuyla ilgili ikinci eser, Muhammed Şerîf adlı bir Üveysî şeyhinin menkıbelerini anlatan Tezkire-i Hoca Muhammed Şerif Büzürgvâr'dır. Muhammed Şerîf, Ahmed Yesevî ile Satuk Buğra Han'ın ruhaniyetinden istifade eden Üveysî bir şeyh olup 963 (1556) veya 973'te (1566) Yarkend'de vefat etmiştir. Doğu Türkistan'da Türkçe yazılan eserin manzum ve mensur iki versiyonu vardır.¹¹

Nakşibendiyye'yi Anadolu'ya getiren ilk Nakşibendî şeyhlerinden Abdullah-İlâhî, Üveysîliğin çok seçkin insanların yolu olduğunu ve herkese nasip kılınmadığını söyler. Ona göre Veysel Karanî'nin ruhaniyetine yönelerek feyiz alan kişilerde uzlet, riyâzet ve gönül dünyaya bağlarından kurtarma hali görülür. Hakîm et-Tirmizî ve İbnü'l-Arabî'nin ruhaniyetine yönelen kimselere gaybî sırlar açılır; Harakânî ve Bâyezîd-i Bistâmî'ye yönelenlerde fenâ, gaybet ve kendinden geçme, Sadreddin Konevî'ye yönelenlerde ise hakikat ilimleriyle samediyet (ihtiyaçsızlık) hali zuhur eder.¹²

Tasavvuf tarihinde Üveysî denildiği zaman kısaca şu beş grup sûfiyi içine alan bir zümre anlaşılmalıdır:

- a. Hz. Peygamber'in veya büyük bir peygamberin ruhaniyetinden feyz alanlar,
- b. Veysel Karanî'nin ruhaniyeti ile irşad olanlar,
- c. İlk dört halifeden birinin ruhaniyetinden feyz alanlar,
- d. Herhangi bir büyük şeyhin veya kutbun ruhaniyetinden feyz alanlar,

10 "Üveysîlik", *DİA*, c. XXXXII, s. 400.

11 Aynı Madde, *DİA*, s. 400.

12 Aynı Madde, *DİA*, s. 400.

e. Bizzat Hızır Aleyhisselâm aracılığıyla velayet mertebesine erişenler.¹³

Görüldüğü üzere bu beş grupta da kırılma noktası ‘daha önce yaşamış birinin ruhaniyetinde feyz almak’tır. Sûfilere göre cismânî sohbet olduğu gibi rûhanî sohbette bulunmaktadır.

Üveysî sûfilerden bilinen ilk mutasavvıf, İbrahim B. Edhem (ö.782)’dir. Veysel Karanî’den feyiz aldığı kaynaklarda zikredilmektedir.¹⁴ Meşhur sûfilerden Beyazid-i Bistamî (ö. 874.) bunlardan sayılır. Bununla birlikte meşhur bir başka sûfî Ebu’l-Hasan Harrakanîdir. Beyazid-i Bistamî’den mânevî eğitim gördüğü kaynaklarda zikredilmiştir.¹⁵ Muhyiddîn İbnü’l-Arabî Muhammed Bahaeddin Nakşebend, Abdurrahman Câmî bu isimler arasında zikredilebilecek önemli mutasavvıflardır.¹⁶

Veysel Karanî ve Üveysîlikle ilgili modern araştırmalara baktığımızda bol miktarda kaynağa rastlamamaktayız. Bununla birlikte kaynak niteliği olabilecek birkaç çalışmayı literatürü tanıma açısından burada zikretmeyi uygun görüyoruz. Bunlardan ilki, Pakistanlı Yazar A. S. Husseini’nin “Uways Al-Qarani and the Uwaysi Sûfis” adındaki makalesidir. Julian Baldick tarafında kaleme alınmış *Imaginary Muslims: The Uwaysi Sufis of Central Asia*, müstakil bir çalışmadır.¹⁷ Ahmet Yaşar Ocak Baldick’in çalışmasını Üveysîlik hakkında yapılmış en iyi çalışma olarak değerlendirmektedir.

III. Hâtûniye Tekkesi Meşâyih Silsilesi ve Kısa Biyografisi

Mustafa Vahyî Efendi > Hasan bin Muhammed bin Hasan bin Muhammed eş-şehîr bi Hüsâmeddîn Mesnevîhân > Muhammed Emin bin İsmâil bin Mahmûd Nakşibendî, > Muhammed Âgâh Nakşibendî > Mustafa Rıza ed-dîn eş-şehîr İbn Neccâr > Arapzâde Muhammed Efendi > Ebû Abdullah es-Seyyid Muhammed Nakşibendî es-Semerkindî > Ahmed Cüryânî > Muhammed Masûm Sirhindî > Ahmed Sirhindî > Muhammed Bâkî > Hâcegî İmkenegî > Derviş Muhammed > Muhammed Zâhid > Ubeydullah Ahrar > Yakub Çerhî > Bahâuddîn Muhammed Buhâri > Emir Külâl > Muhammed Baba Semmasî > Ali Ramitenî > Mahmud İncirfağnevî > Arif-i Rivgerî > Abdulhâlik

13 Ocak, Ahmet Yaşar, *Sûfilik Geleneginin Efsânevi Öncüsü Veysel Karanî ve Üveysîlik*, İstanbul, Dergah Yay., 2009, s.105.

14 Hocaşâde Ahmet Hilmi, *Hadikatü'l-evliyâ*, İstanbul, 1318, c. II, s. 116.

15 Lamîî Çelebi, *Nefahatü'l-Üns*, s. 35.

16 Ocak, *Aynı eser*, s. 114-118.

17 Julian Baldick, *Imaginary Muslims: The Uwaysi Sufis of Central Asia*, London- New York, 1993.

Gücdüvânî > Yusuf Hemadânî > Ebû Ali Farmedî > Ebu'l Hasan Harakânî > Beyazid-i Bestâmî > Cafer-i Sâdık > Selmân Fârisî > Ebu Bekir es-Sıddîk > Efendimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.).

Silsile içerisinde Yekdest Ahmed Efendi, müceddidiliğin Osmanlı topraklarına yayılmasına katkı sağlayan önemli bir isimdir.¹⁸ Silsilede dikkatimizi çeken bir diğer isim Ahmed Cüryânî'nin halifesi Muhammed-i Semerkandî'dir. İstanbul'a gelmiş ve Üsküdar'a yerleşmiştir. Muhammed Efendi 1116/1704 yılında Üsküdar'da vefat etmiştir.¹⁹ Semerkandî'nin halifeleri Arap-zâde Muhammed 'İlmi Edirnevî, Neccâr-zâde Mustafa Rıza, Muhammed Sıddîk Efendi, Muhammed Âgâh Ağa'dır.²⁰ Mustafa Vahyî Efendi'nin geldiği tarîk Arapzâde Muhammed Efendi'dir. Biz burada önemli olduğunu düşündüğümüz Hatûniye tekkesinde postnişinlik yapmış zevâtı Mustafa Vahyî Efendi'yi merkez alarak öncesi ve sonrası olmak üzere kronolojik olarak sıralamaya çalışacağız.

1. Şeyh Seyyid Hasan Efendi (ö.1166/1752)

Hâtûniye Tekkesi'nin kurucusudur. "Çakmak Şeyh" lakabıyla anılmaktadır.²¹ Şeyh Mehmed Efendi'nin halifesidir ve Kâdiriye tarikatına mensuptur. 1166 (1752) yılında vefat etmiştir.²² Kabri, Beykoz'da, Yalıköy'e giden ana cadde üzerinde ve 1148 (1753) tarihinde vefat eden Çakmak Şeyh Mehmed Dede'nin mezarı yanındadır.²³

2. Şeyh Ali Efendi

Şeyh Ali Efendi'nin ismi kaynaklarda dergâhın şeyhi olarak geçmektedir. Ancak kendisiyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Vefat tarihine de rastlayamadık.

18 Hamit Algar, "Nakşibendiyye", DİA, C. XXXII, s. 339.

19 Halil İbrahim Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidilik XIII/XVII. Yüzyıl*, Sûf Yay., İstanbul, 2004, s. 156.

20 Halil İbrahim Şimşek, a.g.e., s. 156-164.

21 Baha Tanman, *İstanbul Tekkeleri'nin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1990, C. 3, s. 223.

22 Mehmed Zâkir Şükrü, *Die Istanbuler Derwisch-Konvente Und Ihre Scheiche (Mecmûa-i Tekâyâ)*, haz. M. Serhan Tayşi-Klaus Kreiser, Friburg, 1980, s. 52.

23 Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Sultan Târîhi*, İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür Yay., 2009, C. 1, 36-37.

3. Şeyh Hâce Selim Sırrî Efendi (1227/1812)

Selim Sırrî Efendi, Mehmed Emîn Efendi'nin²⁴ (1228/1813) halifesi-
dir. Hâtûniye Tekkesine postnişin olmasıyla tekke Kadirilikten Nakşîliğe inti-
kal etmiştir. Selim Sırrî Efendiyle beraber tekke tekrardan canlandırılmıştır.²⁵
Başkanlık Osmanlı Arşivlerinde, Yedikule'deki Hacı Evhad Tekkesi şeyhi
iken, Hatûniye Dergahına postnişin olduğu ve tekkeyi tadilattan geçirdiği yer
almaktadır.²⁶ Hâce Selim Sırrî, musikîye aşına bir kimseydi. Osmanlı padişah-
larından III. Selim devrinde yaşayan Selim Efendi Sultan tarafından sevilirdi.
Padişah fırsat buldukça onu dinlemeye gider ve tekkenin tatlı su kuyusunun
yanında meşk âlemleri icrâ edilirdi.²⁷ Hoca Hüsâmeddin Efendi'nin de hocası
olan Selim Sırrî Efendi, 1227 (1812) yılında vefat etmiştir. Kabri tekkenin
yanı başındadır. Mezar taşı kitâbesinde Şu ifadeler yazılıdır:

‘Lâilâhe İlla’İllâh Muhammedü’r-Rasûllullâh

Hâzâ merkadü Hazret-i Hâce Selîm Kuddise sırruh’’²⁸

4. Hâce Hasan Hüsameddin Efendi

Mesnevîhân olarak meşhur olan Hasan Hüsâmeddin Efendi 1184 sene-
sinde Recep ayının ilk Cuma gecesi (5 Ekim 1770) İstanbul Aksaray’da Ebe-
kadın Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. Babası İçişleri Bakanlığı ser-halifesi
es-Seyyid Muhammed Fehîm Efendi’dir.²⁹ 1188/1774 senesinde dört yaşın-
dayken bed-i besmele ile mektebe başlamış, Kur’an-ı Kerîm okumayı ve te-
cvîdi kısa sürede öğrenerek hafızlığa başlamıştır.³⁰ Dokuz yaşında Yusufzâde

24 *Mergübü’s-Sâlikîn* adında bir eseri bulunmaktadır. Yâdigâr-ı Şemsî’de Müntesiplerinin sayısız olduğu vurgulanmış ve halifelerinin isimleri aktarılmıştır. “Bin iki yüzün müceddedi olsa sezâdır” ibaresi dikkate değerdir. Halifelerinden bazıları şunlardır: “Hoca Neş’et Efendi (1222/1807), Hatûniye Tekkesi şeyhi Hoca Selim Efendi (1227/1812), Hoca Hüsameddin Efendi, Hoca Mustafa Vahyi Efendi (1285/1868), Selimiye Tekkesi şeyhi Hoca Ali Behçet Efendi (1238/1822) ve Hoca Keşfi Efendidir. Bursa’daki halifeleri de; Eşrefzade Dergahı şeyhi Necmeddin Efendi (1304/1886), Ahmed Gazzî Dergahı şeyhi Abdullatif Efendi (1247/1831), Emir Sultan Dergahı şeyhi Hacı Ahmed Efendi (1269/1852), Münzevi Dergahı şeyhi Emin Efendidir.” Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Bursa, Uludağ Yay., 1997, C. 1 ve 2, s. 226. Hür Mahmut Yücer, *a.g.m.*, s. 220.

25 Yücer, *a.g.m.*, s. 221

26 BOA, *İ.MVL*, 289/11501.

27 Mustafa Özdamar, *a.g.e.*, s. 38; Mısıroğlu, Kadir, *a.g.e.*, s. 305.

28 Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, haz. M. Akkuş-A. Yılmaz, İstanbul, Kitabevi yay., 2006, C. 2, s. 209.

29 Hüseyin Vassaf, *a.g.e.*, C. 2, s. 205.

30 Mustafa Vahyi Efendi, *ed-Dürretü'l-Azîziyye fi'l-Fevâidi'l-Kavîyye*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1281, s. 31.

el-Hac Hafız Salih Efendi'nin huzurunda yedi saatte Kur'an-ı Kerîmi hatim ederek hafız olmuştur. Sarf ve Nahve dair Arapça ilmini Kastamonulu Ömer Efendi'den, Hadis ilmini Konyalı Ali Efendi'den, Tefsir ilmini ve bilhassa Kadı Beyzâvî'nin *Envaru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*'ini Kurubesili Es'ad Efendi'den okumuş ve bazı dinî yüksek ilimlere dair bilgileri Hâtûniye Tekkesi şeyhi Ahıskalı Hoca Selim Efendi'den tamamlayarak icâzet almıştır.³¹ Dîni ilimleri tahsilinden sonra Hoca Selim Efendi'nin tavsiyesiyle Bursa'ya giden Hasan Hüsâmeddîn Efendi, Bursevî Hoca Muhammed Emin Efendi'ye intisâb etmiş ve uzun bir süre hizmet ve sohbetinde bulunarak dergahta imâmet vazîfesini ifâ etmiştir. Kendisine Hüsâmeddîn mahlasını veren şeyhi Muhammed Emin Efendi'dir.³²

Bursa'daki hizmeti esnasında tarikat-ı Nakşibendiye üzere sülûk ederek tarîk-ı Hâcegânî telakki etmiştir. 1226/1811 senesinde Bursevî Mehmed Emin Efendi'nin vefatı üzerine İstanbul'a dönmüş ve Eyüp'te Hâtûniye Tekkesi Şeyhi Hoca Selim Efendi'nin sohbetlerine katılmıştır. Aynı zamanda Şeyh Efendi'den Farsça öğrenmeye başlamıştır. Şeyh-i Ekber'in *Fusûsu'l-Hikem*'ini okumuş Mesnevî-i Şerif okurken 1227/1812 senesinde Selim Efendi vefat etmiştir.³³

Selim Efendi'nin vefatını müteakip Hz. Mevlânâ'nın manevi işaretiyle Merkez Efendi Dergâhı'nda Mesnevî Şerif okutmaya başlamıştır. Burada I. ve II. ciltlerini tamamlamış 1239/1823 tarihinde dergâhın Şeyhi Mesûd Efendi'nin vefatı üzerine Kocamustafapaşa Sümbül Sinan Âsitânesi'ne naklolunmuş ve cuma günleri derse devam ederek ünlü mesnevîhân Muhammed Murad Efendi'nin duasıyla hatmetmişlerdir.³⁴

Hüsâmeddîn Efendi Hac Dönüşü İstanbul'da kendi öğrencilerinden Mehmed Sûfî Efendi'nin Meşihat ettiği Hacı Evhadüddîn Dergah'ında bir müddet kalmıştır (1248/1832). Bu Dergah'ta Cuma namazından önce *Mesnevî Şerif*, Pazartesi günleri ikindi namazından sonra *Tefsîr-i Kadı Beydâvî*, salı geceleri *Buhârî-i Şerif* okutmuş bunların yanı sıra *Mesâbih-i Şerif*, *Şir'atü'l-İslam*, *Delâilü'l-Hayrât* gibi eserleri de tefsîs etmiştir.³⁵ 1266/1849 senesinde

31 Vassaf, a.g.e., C. 2, s. 205., Elif Efendi, *Tenşitü'l-muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsameddîn*, İstanbul, 1342, s. 5-6; Mustafa Vahyi, a.g.e., s. 32-33.

32 Mustafa Vahyi, a.g.e., s. 33-34; Elif Efendi, a.g.e., s. 6; Bilal Kemikli, *Sıfî Şairin İzinde Şiir ve İrfan*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2010, s. 168.

33 Elif Efendi, a.g.e., s. 7.

34 Mustafa Vahyi, a.g.e., s. 35-36; Elif Efendi, a.g.e., s. 7-8.

35 Mustafa Vahyi, a.g.e., s. 37; Elif Efendi, a.g.e., s. 8-9; Vassaf, a.g.e., c.2, s. 206., Heyet, "Hüsâmeddîn Nakşî", a.g.e., C. 7, s. 113.

Mesnevî şerifi ikinci defa tamamlamışlardır. Osmanlı döneminde gelenek olduğu üzere hatim ile beraber dualar edilmiş ve ziyafet verilmiştir. Evhâdüddîn Dergah'ında *Kadı Beydâvî Tefsîri* ve *Mesâbih-i şerif* hatimlerinde vâki olmuştur.³⁶

Osmanlı'nın son dönemlerinde Nakşî – Hâlidî çizgiye dahil olduğu halde Mevlevîlik temayülleri gösteren bir çok şeyh bulunmaktadır. Şeyh Hüsâmeddîn Efendi Nakşî – Müceddidî olduğu halde Mesnevihanlığı ve Mevlevîliği birlikte yürütmüştür.³⁷ XV. yüzyıl Âbid Çelebi tarafından temsil edilen Mevlevî– Nakşî geleneğinin içinde şekillenmiş, Mesnevî yorumculuğuna damgasını vurmuş bir şahsiyettir Hüsâmeddîn Efendi.³⁸ Gölpınarlı, Hüsâmeddîn Efendi'nin Nakşîlikten ziyâde Mevlevîliğe bağlı olduğunu dile getirmektedir.³⁹ Beyaz dolama destarlı sikke giydiği gibi müridlerine de dal sikke giydirebilir, halifelerine destar sardırırdı.⁴⁰ Hasan Hüsâmeddîn Efendi'nin zikir faaliyetleri çeşitlilik arzettiği: “Semâ” değil de “Hatm-i Hâcegan” yaptırması, akabinde cehri zikir icrâ etmesi, daha çok halidîlerde de görülen Hadis ve *Beydâvî Tefsiri* okutması farklı ve güçlü bir yol takip ettiğini ve ayrıca şer'i ilimlerdeki kudretini göstermektedir. Bu haliyle o, bütün bir ömrünü ve metodunu toplumun her kademesine göre ayarlamış, yaygın eğitimin hitap ettiği her kesime ulaşmaya çalışmıştır. Huzuruna gelen her seviyede insan, kendi durumuna göre izleyebileceği ders çeşidi bulabilmiştir. Bu durumu Müceddidiye ekolünün son dönem Osmanlı uzantıları ve mümessilleri olan Şeyhi Mehmed Emin Efendi, pîrdaşı Ali Behçet Efendi ve kendi halifesi Mustafa Vahyî efendi'de görmek mümkündür.⁴¹ İstanbul'da Mesnevihanlığıyla şöhret bulmuş bir başka isim Osman Selâhaddîn Dede'de, Hâtûniye Dergahında derslere iştirâk etmiş ve Hüsâmeddîn Efendi'den icâzet almıştır.⁴²

Hüsâmeddîn Efendi'nin şöhreti yayılınca Sultan Abdülmecid Hân'ın kulağına gider, Hacı Evhâdüddîn tekkesine mahfel yapılmasını arzu eder. Ancak bunlar Hüsâmeddîn Efendi'den gizli tutulur çünkü devlet ricâliyle alaka-

36 Mustafa Vahyî, a.g.e., s. 37-38; Elif Efendi, a.g.e., s. 9.

37 Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., C. I, s. XXIX.

38 Ekrem Işın, “İstanbul'da Mevlevîlik; Bir İmparatorluk Tarikâtı Üzerine Toplumsal Tarih Notları”, Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı İstanbul'da Mevlevîlik, İstanbul, *İstanbul Araştırmaları Enstitüsü*, 2010, s. 41.

39 Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânadan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka Kitabeveleri, İstanbul, 1983, s. 321. Kemikli, a.g.e., s. 169.

40 Gölpınarlı, a.g.e., s. 321.

41 Hür Mahmut, Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul, 2004, s. 278; Çetin, Nuran, a.g.t., s. 255.

42 Sezâi, Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul, Simurg Yay., 2003, s. 123.

yı, belâ-yı mânevî telakki edermiş. Sultan'ın dergâha geleceğini öğrenen şeyh efendi Mustafa Vahyî Efendi'ye "Mustafa şu pılı-pırtıyı toplu" emrini vererek Hâtuniyye Dergâh'ına naklolmuştur 1267/1851.⁴³

Okuttuğu mesnevî derslerine zamanın vükelâ, vüzerâ ve ulemâ meclis-i va'zında bulunurdu, bunların arasında Mithat Paşa, Cevdet Paşa gibi zevâtta vardı.⁴⁴ Konuşmalarında emr-i ma'ruf ve nehy-i münker vurgusu yapar ve bazen ifadelerini ağırca söyledikleri halde mecliste bulunanlar sükût ederlermiş.⁴⁵ 1277/1863 senesinde doksan üç yaşlarında çok fazla kitap mütâla etmesi sebebiyle gözlerini kaybetmiştir.⁴⁶ Gözlerini kaybetmesine rağmen ilim ortamından hiç uzaklaşmamış, böyle bir durumdayken bile Mesnevî'yi halifesi Mustafa Vahyî Efendi'ye okutmuş kendisi şerh ve açıklamalarla katkı sağlamıştır.⁴⁷ Hüsâmeddîn Efendi'nin öğrencilerinden olan Aşçı İbrahim Dede⁴⁸, cuma günleri Şeyh Kadri Dede Efendi'yle derse katıldıklarını şöyle tasvîr etmektedir:

"(...) Ekseriya cuma günleri Mevlevî elbisesini iksâ müşârünileyh dede efendi hazretleriyle beraber Hazret-i Eyyüb-i Ensârî radıyallâhu anhu efendimiz hazretlerinin civâr-ı âlîlerinde Bülbülderesi'nde müşârünileyh Menevîhân Hazret-i Hüsâmeddîn kuddise sırrhu'l-azîz hazretlerine giderek çünkü müşârünileyh Hüsâmeddîn hazretlerinin mesken-i sa'âdetleri evvelâ Dersaadet'te Hacı Ayvaz Câmi'-i şerîfi'nde olup muahharen kendilerine olunan işâret-i ma'nevîyyeden dolayı Eyüp'te Bülbülderesi'nde olan dergâh-ı âlîye teşrif buyurdular ki orada kendi hâceleri metfun idi, lâkin onların künyelerini bilemem. İşte böyle cuma günleri teveccühât-ı kudsiyyelerine nail oldum."⁴⁹

Hasan Hüsâmeddîn Efendi 1280/1863 senesinde ramazan bayramından bir gün önce arefe günü güneş batımından sonra dâr-ı bekâya irtihal eylemiştir. Mustafa Vahyî Efendi şeyhinin doksan altı yaşına kadar ilimle meşgûliyetini dile getirmiş efendimizin "beşikten mezara ilim öğreniniz" hadisine mazhar olan kimselerden olduğunu vurgulamıştır.⁵⁰ Şeyh Hasan Hüsâmeddîn Efendi'nin vefatıyla ilgili şu ibare söylenmiştir:

43 Elif Efendi, a.g.e., s. 10-11; Vassaf, a.g.e., C. 2, s. 206.

44 Cemâleddîn Server, Revnakoğlu, a.g.m., s. 138.

45 Mehmed Şemseddîn, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî*, haz. M. Kara-K. Atlansoy, Bursa, Uludağ Yay., 1997, s. 226-227.

46 Vassaf, a.g.e., C. 2, s. 206.

47 Çetin, a.g.e., s. 256.

48 Kemikli, a.g.e., s. 169.

49 Aşçı Dede, a.g.e., C. 2, s. 318.

50 Mustafa Vahyî, a.g.e., s. 39-40; Elif Efendi, a.g.e., s. 14-15.

Eyyâm- îydi mâtem-i târîhe kıl tahsîs

Hüsâmeddîn çekildi gitdi mü'minler meyânından⁵¹

Ramazan bayramının ilk günü ikindiden sonra cenaze namazı kılınmıştır. Cenazesine halkın yanısıra tarikat şeyleri, dervîşân ve devlet ricâlerinden bir çok kimse katılmıştır. Mehmet Elif Efendi⁵² iştirak edenlerin Eyüp Cami'inden Hâtuniyye Tekkesi'ne kadar sürdüğünü ifade etmektedir.⁵³

Mezârtaşında:

"Lâilâhe illalâh Muhammedü'r-Rasûlu'llâh.

Hâzâ kabru Mesnevî-hân Hâce Hasan Hüsâmeddîn es-Siddîki kuddise sırruhu'l-âlî. 1280 gur-re-i Şevvâl (10 Mart 1864)." yazılıdır.⁵⁴

Hoca Hüsâmeddîn Efendi'nin eser te'lifine râğbet etmediği daha çok yaygın eğitim hizmetlerinde etkili olduğunu Mustafa Vahyî ifade etmektedir.⁵⁵ Ancak onun tespit edilebilen eserleri şunlardır:

51 Vassaf, a.g.e., C. 2, s. 206; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 226.

52 Şeyh Hasan Hüsâmeddîn Efendi'nin yetiştirdiği talebelerinden bir tanesi de Sütlüce'de ki Hasîrizâde Tekkesi şeyhi Mehmed Elif Efendi (ö. 1928)'dir. 1260 (1850) yılında İstanbul'da doğdu. Babası Ahmet Muhtar Efendi'nin 1297/1879 tarihinde Hacca gitmesiyle tekke postnişinliğini üstlenmiştir. İstanbul tekkelerinin son döneminde, derin bilgisi, tatlı sohbeti, örnek ahlaki ve sanatsever kişiliğiyle ün yapmıştır. Okumaya Hoca Hüsâmeddîn Efendi'nin önünde başlamış, Yenikapı Mevlevihânesi postnişini Osman Salaheddin Dede'den (ö. 1305/1887) Mevleviyye ve Mesnevihanlık icâzeti almış, Zeki Dede ile Rakım Efendi'den ta'lik meşk etmiştir. Dergâh'ını ziyaret eden Şamlı Yunus eş-Şeybânî'den Sâ'diyye, Muhammed Zâfir Efendi'nin halifesi İbrâhim el-Berâde'den Şâziliyye icâzeti almıştır. 1325/1907'de Meclis-i Meşâyih reisliğine getirilen Elif Efendi'nin şeyhliği süresince Hasîrizâde Tekkesi, parlak bir kültür hayatına sahne olmuş, dönemin tanınmış alimleri, tarikat şeyhleri, devlet adamları, saray mensupları Mesnevî derslerine iştirak etmiştir. Eserleri: Dîvan, Tenşitü'l-muhibbîn bi menâkıb-ı Hâce Hüsameddîn, el-Kelimâtü'l-mücmele fi tuhreti'l mürsele, Muhtârü'l-enbâ fi'l-hurûf ve'z-zurûf ve ba'zı'l-esmâ, el-mebde, ed-Dürrü'l-mensûr fi bizâneti esrâri'n-nür, Def'ul-vecel bi cünneti'l-ecel, el-Bârikat, et-tenbîh, en-Nehcü'l-kavim li men erâde en yestekim, semerâtü'l-hads fi ma'rifeti'n-nefs, Tasrîhü'l-ümme bi tavzihi hükmi's-salât bi't-terceme, İrşâdü'l-gavîn bi reddi nazariyyeti Darwin, en-Nûru'l-Fürkân fi şerhi lügati'l-Kur'ân. Elif Efendi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Vassâf, *Sefîne*, C. 1, s. 354; İbnülemin, *Son Asır Türk Şâirleri*, C. 1, s. 290-293; Ergun, *Türk Şâirleri*, C. 2, s. 1228-1229; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, s. 3, ss. 150-151; R. E. Koçu, "Elif Efendi", *İSTÂ*, C. 4, İstanbul, 1958-1974, s. 4518; N. Azamat, "Elif Efendi", *DİA*, C. 11, ss. 37-38; Hüseyin Kurt, *Hasîrizâde Mehmed Elif Efendi'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara, 2003; Hür Mahmut Yücer, "Eyüp'te Hâtuniyye Tekkesi ve "Tenşitü'l-muhibbîn bi menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddîn.", *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl, 4, sy: 10, Ocak-Haziran, 2003, ss. 224-226.

53 Mustafa Vahyî, a.g.e., s. 41; Elif Efendi, a.g.e., s. 15-16.

54 Vassaf, a.g.e., C. 2, s. 207.

55 Mustafa Vahyî, a.g.e., 41-42.

1. *Mesnevî* şerhfin ilk beyti üzerine yani (bişnev ez-ney çün şikâyet mî koned – Ez cüdâhâ hikâyet mî koned) bir risale.

2. *Sahîh-i Buhârî*'nin bir kısmına yazdığı arapça şerh.

3. İmam Tirmîzi'nin *Şemâil-i Şerîfe-i Nebeviyye* tercümesi.⁵⁶

Ahlaklı, hiçbir davranışında gayr-i ciddi davranmayan, sünneti seniyyeye iltizam etmesiyle bilinen Hüsâmeddîn Efendi bünyesinde hem bâtınî hem de zâhirî ilimleri meczetmiştir. Ancak Elif Efendi onun kendi asrında kıymetinin bilinmediğini vurgulayarak eserinin hâtimesinde şöyle serzenişte bulunmuştur:

“Hz. Hoca eğer bin tarihlerinde yani hakkıyla kadri ve kıymeti bilinir bir zamanda neş’et buyurmuş olsaydı, kendileri de bir pîr-i tarikat ittihaz olunurdu. Ne çare ki her bir kemâlin hakkıyla takdir olunamadığı bir zamana tesâdüf buyurmuşlardı.”⁵⁷

Şeyh Hâce Hasan Hüsâmeddîn Efendi'nin meşhur bir Mesnevîhân olduğunu Cevdet Paşa şu şekilde dile getirmiştir:

“Ol vakit İstanbul’da iki meşhûr Mesnevî-hân var idi. Biri Hoca Hüsâmeddîn Efendi olup Küçük Mustafa Paşa’da Mesnevî-i şerîf okuturdu. Hüsn-i zann-i enâma mazhar bir pîr-i rûşen-zâmîr olup ricâl ü kibârdan pek çok zevât ana mu’tekid idi. Her taraftan ve her sınıftan nice zevât anın dersine müdâvemet ile nutkunu ni’met ve nasîhatini ganîmet bilirdilerdi. Ba’zan biz dahî gidip takrîr-i dil-pezîrini istimâ’ ederdik. Ba’dehü Eyyüb-ı Ensârî semtine nakl-i ikaamet-gâh edip âhir-i ömrüne kadar orada ikaamet eyledi. Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Efendi anın telâmîzindedir.”⁵⁸

Mehmed Âkif Ersoy, *Safahât* adlı ünlü eserinde ahlak, ilim ve fazileti ile önde olan, hayatı boyunca siyâsî ve idârî çevrelerden uzak kalan, kendini sadece ilim ve irşâd yoluna adayan mutasavvıflardan biri olan Hâce Hasan Hüsâmeddîn Efendi’yi “Hüsâm Efendi Hoca” başlıklı şu şüriyle övmüştür:

“Nasılsa ismini duymuş ki bendegânından,

Hüsâm Efendi’yi aldirmek istemiş Sultan.

56 Hüsâmeddîn Efendi'nin Eserleri için bkz. Vassâf, *a.g.e.*, C. 2, s. 207; Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 17. Gölpinarlı, Abdülbâki, *a.g.e.*, s. 321-322; Hür Mahmut Yücer, *agm.*, Heyet, “Hüsâmeddîn Nakşî”, *Evliyâlar Ansiklopedisi*, C. 7, s. 115; Zekiye Güntan, *XLX. Yüzyıl İstanbul Mutasavvıflarından Muhammed Murâd Nakşibendî ve Hülasatü’ş-Şurûh adlı Mesnevî Şerhinden İlk 1001 Beytin Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi), SÜSBE, Konya, 2009, s. 20-22.

57 Elif Efendi, *a.g.e.*, s. 32.

58 Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, (Tetimme, 40), haz. Cavid Baysun, Ankara, TTK Yay., 1991, s. 13.

İrâdeler geledursun, o, i'tiraz ederek,
 Saray civârına yaklaşmamış, değil gitmek.
 Bu izz ü nâz üzerinden epey zaman geçmiş;
 Günün birinde, Beşiktaş taraflarında bir iş,
 Sürüklemiş o havâliye Mesnevî-hânı.
 Duyunca vak'ayı Abdülmecid'in erkânı,
 "Çağirtalım mı? demişler; "evet" demiş, Hünkâr;
 Takım Takım yola çıkmış hemen silâhşorlar.
 Hüsâm Efendi henüz Dolmabahçe'lerde iken,
 Gelip yetişmiş adamlar, üçer beşer, geriden.
 Efendimiz bizi gönderdi, çok selâm ediyor;
 "Görüşmek istiyorum, kendi istemez mi?" diyor.
 Uzun değil ki saray, işte dört adımlık yer;
 Hemen dönün , gidelim, hiç düşünmeyin bu sefer!
 Dönün, ricâ ederiz...
 -Dinleyin sabırlı olun:
 Ben elli beş senedir teptiğim yegâne yolun,
 Henüz sonundan uzakken, tükendi gitti ömür;
 Tutup da bir geri döndüm mü, yandığım gündür! (4 Şubat 1341/1922)⁵⁹

5. Mustafa Vahyî Efendi

Nakşibendi Tarikatı şeyhlerinden olan Mustafa Vahyî Efendi İstanbul doğumludur.⁶⁰ Doğum tarihiyle ilgili elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Şeyh Hâce Hasan Hüsâmeddîn Efendi'nin (ö.1280/1864) en önemli öğrencisi ve halifesidir. 1295/1878 yılında Medine-i Münevvere'de vefat et-

59 Mehmed Âkif Ersoy, *Safahât (Eski ve Yeni Harflerle Tenkidli Neşri)*, (Haz: Ertuğrul Düздаğ), İstanbul, İz Yay., 1991, s. 480.

60 Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1333, C. I, s. 184., Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, İstanbul, Kitabevi Yay, 2006, C. 2, s. 209.

miştir.⁶¹ Kabri, meşhur mücâhid Şeyh Şâmil'in yanındadır.⁶² Mustafa Vahyî Efendi Hocası Hüsâmeddin Efendi gibi Mesnevîhanlığıyla meşhur olmuştur. Hüsâmeddin Efendi ömrünün sonuna yakın gözlerini kaybetmiştir, böyle bir durumdayken Mesnevî'yi halifesi Mustafa Vahyî Efendi'ye okutmuş, kendisi şerh ve açıklamalarla katkı sağlamıştır.⁶³ Mustafa Vahyî Efendi Eyüp cami-i şerifinde dersler okutmuştur.⁶⁴ Bununla beraber kaynaklarda Sultan Abdulazîz devrinin eser vermiş bilgili ve irfanlı Nakşî şeyhi olarak geçmektedir.⁶⁵ 32 yıl boyunca tekkede mesnevî dersleri okutmuştur.⁶⁶

Yenikapı Mevlevîhanesi yazarı İhtifalci Mehmet Ziya Bey Mustafa Vahyî için şu ifadeleri kullanmıştır:

“Şeyh Osman Selâhaddin Dede Efendi'nin Mesnevî hocası, salîfü'z-zıkr Hüsâmeddin Efendi 1280 senesi Şevvalinin birinci günü sabaha karşı (10 Mart 1864) Eyüp'te kâin dergâhında terk-i kabâ-yı fenâ ile ihrâm-ı bekâya bürünmekle kâri-i Mesnevî'si olan Mustafa Efendi Eyüp'te kâin mezkûr dergâhta muallim-i muhterem ü âli-makâmını istihlâfen Mesnevî-i Şerif takrîr etmeye başlamıştır.”⁶⁷

Hocasının uyguladığı yöntem üzere tekkede “Semâ” değil de “Hatm-i hâcegân” ayını yaptırmıştır.⁶⁸

Mustafa Vahyî Efendi'nin Fatma Hanım adında bir zevcesi vardı.⁶⁹ Hanımı Tekkenin hazîresine defnedilmiştir. Vefat tarih 3 Ramazân 1293 (22 Eylül 1876) olarak düşülmüştür.⁷⁰ Bununla birlikte Şeyh Efendi'nin dergâhta postnişînlük vazifesinde bulunmuş iki çocuğu bulunmaktadır.⁷¹

61 Şeyh Mustafa Vahyî Efendi'nin vefat tarihiyle alakalı farklı görüşler bulunmaktadır. Aşçı İbrahim Dede'nin hâtırında bu tarih (1283/1867) olarak geçmektedir. Cemaleddin Server Revnakoğlu ise vefat tarihini 1299/1882 vermektedir. Bizim burada tercih ettiğimiz vefat tarihi ise Sefîne-i Evliya ve Osmanlı Müellifleri eserlerinde bulunan tarihtir. Bursalı, *age.*, C. I, s. 184; Vassaf, *age.*, C. II, s. 209; Cemaleddin Server, Revnakoğlu, “Tarikatler Tarihine Toplu Bir Bakış III”, Tarih Dünyası, C. I, s. 3, Ekim 1953, s. 138; İbrahim, Aşçı Dede, *Çok Yönlü Bir Süfînin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı; Aşçı Dedenin Hatıraları*, haz; M. Koç, E. Tanrıverdi, Kitabevi Yay., C. II, s. 718; Sâfi Arpağuş, *Mevlevîlikte Ma'nevî Eğitim*, İstanbul, Vefa Yay., s. 34.

62 Bursalı, *a.g.e.*, C. I, s. 184; Haskan, *Eyüp Tarihi*, C. I, s. 22-23. Yücer, *a.g.e.*, s. 279.

63 Nuran Çetin, *Eyüp Tekkeleri*, s. 256.

64 Aşçı Dede, *a.g.e.*, C. II, s. 718.

65 Revnakoğlu, *a.g.m.*, C. II, s. 3.

66 Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. yy.)*, İnsan yay., İstanbul, 2004, s. 278.

67 Mehmet Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhanesi*, İstanbul: Ataç Yay., s. 139.

68 Yücer, *a.y.*; Çetin, *a.g.e.*, s. 259.

69 Vassaf, *a.g.e.*, C. II, s. 209.

70 Vassaf, *a.y.*

71 Haskan, *Eyüp Tarihi*, C. I, s. 22-23; Yücer, *a.g.e.*, s. 279.

Hüseyin Vassâf da *Sefîne-i Evliyâ*'da Mustafa Vahyî Efendi Hakkında şu mâlumâtı vermektedir:

“Hüsâmeddîn Efendi'nin halifeleridir ve veled-i ma'nevîsidir. 1295/1878 senesinde Medine-i Münevvere'de civâr-ı rahmet-medâr-ı Muhammedî'de asûde-nişîn olmuşlardır (kaddesellahu sırrahu). *ed-Dürretü'l-Azîziyye fi'l-Fevâidi'l-Kaviyye* nâmıyla te'lif eylediği eserde Hüsâmeddîn Efendi merhûmun fâzilet-i şahsiyyesinden bahs eylemiştir. Tasavvuf ve akâiddin *Subhatü'z-Zâkirîn* ve hadîs-erbaîn şerhi olarak *Hezzü'z-Zâkirîn* nam eserleri de makbûl-i erbâb-ı irfândır.”⁷²

Aşçı Dede eserinde, Mustafa vahyi efendiyle alakalı şöyle bir menkıbe anlatmaktadır:

“(…) Muahharen bir gece âlem-i ma'nâda Cenâb-ı Resûl-i Kibriya sal-lallâhu aleyhi ve sellem tarafından kendilerine işaret buyrulup huzûr-ı hazret-i nebeviyyeye davet olunur. Kendisine olan işarette tarîkatı âliyye-i Nakşibendiye hulefâsından Hacı Feyzullah Efendi ile tarîkat-i âliyye-i Sünbüliyyeden Koca Mustafa Paşa şeyhi hoca Galip Efendi ile birlikte gelmeleri ferman buyrulmuştur ve fermân-ı Cenab-ı Risâlet vâsıl olmuştur.” Allah Allah fe-subbhânallah ne tecelli ve ne sa'âdeti uzmâdır! İşte bu üç zât-ı âlî-kadr hemen tedârikât-ı Hicâziyyeye mübaşeret ile ve seksen üç (1866) tarihinde Mekke-i mükerreme'ye giderler. Ba'de îfâ-yı hac, müşarünileyh Hacı Mustafa Efendi hazretleri rüfekasıyla beraber Medine-i münevvere'ye avdet edip o huzûr-ı nebeviyyede bir müddet ikamet edip kendilerine bir zuhurat olmadığından bir gece rüfekalarına buyurmuşlardır ki “Bu gece her birilerimiz istihare edip bakalım ne görürüz?” demişler. Binaenaleyh istihare edip bunlardan birisi görmüş ki Ravza-i mutahhara'nın Bâb-ı Aişe radiyallahu anhâ küşade olup çünkü bu Bâb-ı Aişe mesdüddur, asla fetholmaz, cümleinin mâlumudur. İşte bu kapı açılıp oradan müşarünileyh Mustafa efendi hazretlerini içeriden almışlardır. Böylece görüp bu rüyayı alessabah Mustafa Efendi hazretlerine ifade etmiş. Müşarünileyh fevkalâde memnun olup inşaallahu ta'âlâ burada kalacağız buyurmuşlar. Dört beş gün sonra kendilerine bir cüz'î hastalık ârız olarak irtihâl-i dâr-ı bekâ edip orada defnolunmuşlardır.”⁷³

Mustafa Vahyî Efendi'nin tespit edebildiğimiz kadarıyla üç eseri vardır:

72 Vassaf, *a.g.e.*, c. II, s. 209.

73 Aşçı Dede, *a.g.e.*, C. II, s. 718-719.

- a. Hezzü'z-zâkirîn ve hetrü't-tâlibîn.⁷⁴
- b. ed-Dürretü'l-Azîziyye fi'l-Fevâidi'l-Kaviyye.⁷⁵
- c. Tuhfetü's-Sâlihîn ve Sübhatü'z-Zâkirîn.⁷⁶

6. Şeyh el-Hâc Mehmed Rızâeddîn Efendi (1306/1889)

Mustafa Vahyî Efendi'nin oğludur. İlim ehli ve hafız bir kimsedir. Babasının vefatıyla on bir sene Hâtüniye dergahında postnişinlik vazifesini sürdürmüştür. 1306 (1 Ağustos 1889) çarşamba günü vefat etmiştir. Kabri tekkenin hazîresindedir.⁷⁷

Mezar taşı kitâbesinde şu ifadeler yazılıdır:

*“Lâilâhe illa 'llâh Muhammedü'r-Râsûlullâh
Tarîkat-ı alîyye-i Nakşibendîyye meşâyih -ı izâmından
Eş-Şeyh el-Hâc Mustafa Vahyî Efendi
Merhûmun mahdûmu ve bu dergâh-ı şerîfin postnişini
eş-Şeyh el-Hâc el-Hâfız Mehmed Rızâeddîn Efendi'nin rûh-ı şerîfi için
rızâen li'llâhi'l Fâtîha, 1306, yevmî çarşamba, 3 Zi'l-hicce”⁷⁸*

7. Şeyh Mehmed Sâdeddîn Ceylan Efendi (ö. 1350/1931)

Aslında Evlice Baba,⁷⁹ Kâdirî Tekkesi şeyhi olan Sâdeddîn Ceylan Efendi “Hâtüniye Tekkesi” postnişinliğinde vekâleten yürütmüştür. Daha önce konu ettiğimiz Hâtüniye Tekkesi'nin Milli Mücadele döneminde önemli bir konumunun olduğunu vurgulamıştık. Bu faaliyete bilfiil katılan ve öncülük

74 İstanbul, 1279, 45 s.

75 İstanbul, Matbaa-i Âmiri, 1281. 98 s. Eser toplamda on sekiz bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümlerden birinde olan Mevlvî âdâb-erkânından ve 1001 günlük Mevlvî Çilesi'nden bahsedilmiştir. Telifin bu kısmı Sâfi Arpaguş tarafından tercüme edilmiştir. Sâfi Arpaguş, *Mevlevîlikte Ma'nevî Eğitim*, İstanbul, Vefa Yay., 2009, s. 374-376.

76 İstanbul, Hacı Osman Efendi Matbaası, 1284, 224 s.

77 Vassaf, *a.g.e.*, C. 2, s. 209; Zakir Şükrî, *a.g.e.*, 52; Nuran Çetin, *a.g.t.*, s. 260.

78 Vassaf, *a.g.e.*, C. 2, s. 209; Haskan, *a.g.e.*, C. 1, 38.

79 Çetin, *a.g.t.*, s. 261; Seyyid Ahmed Münib Üsküdâri Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâya*, İstanbul, Âlem Matbaası, 1307, s. 3. Tekkenin bir başka adıda kaynaklarda Hâki Efendi Tekkesi olarak geçmektedir. E. Behnan Şapolya, *Mezhepler ve Tarikatlar Târîhi*, İstanbul, Türkiye Yay., 1964, s. 460.

etmiş olan kişi Sâdeddîn Ceylan Efendi ve tekke müntesibi vatansever dervişlerdir.⁸⁰

Kadir Mısıroğlu, Sâdeddîn Ceylan Efendi'nin mahdûmu Nazmi Ceylan'dan naklen şunları aktarmaktadır:

“Merhum pederim Sâdeddîn Ceylan Efendi, Kâdirî şeyhi olduğu gibi, bütün ecdadı da bu tarikatın şeyhliğini yapmış bulunan bir ailenin munsûbu idi. “Kâdirî Tarikatı” içinde Mustafa Ahî Hazretleri'nden gelen bir kolun son müktedir mümessillerindedir. Bu sebeple, pederim temsil ettiği tarikata Kâdirîyye'nin “Ahî Kolu” ismi verilir.”⁸¹

Milli Mücadele döneminde Sâdeddîn Ceylan Efendi bu fedakarlıkların her hangi bir yerlerde yazılıp çizilmesini, herkese ilan edilip kahramanlık gösterilmesini uygun görmemiştir. Yine Nazmi Ceylan'dan nakille Mısıroğlu şunları kaleme almaktadır:

“İşgâl sırasında buranın idâresi uhdesinde bulunan merhum pederim Şeyh Sâdeddîn Ceylan Efendi, bu hizmet ve fedâkârlıkların yazılıp çizilmesine, herkese îlân edilmesine hiç bir zaman taraftar olmamıştır. Hakikaten ben de, onun bu arzu ve hissiyâtına uyararak bu faâliyetten şimdiye kadar hiç kimseye bahsetmedim. Bâzı gazete ve yazarların mürâcaatlarını da is'âf etmedim. Fakat sizin buraya kadar birkaç defa teşrif ederek ısrâr etmeniz karşısında bugüne kadar hassâsiyetle tâkib ettiğim bu prensipten ayrılmaya mecbur kaldım. Merhum pederim, zaferden sonra tekkemiz mensublarının, düşman tehdîdi altındaki hizmetlerinin tesbit ve yazılmasına ve hatta bunlardan bir çoğunun istiklâl madalyası almasına da şiddetle muhalefet etmişti. Zaferden sonra bir gün istiklâl madalyasına hak kazananları tâyin ve tesbit maksadıyla böyle bizim gibi gizli çalışanları arayıp bularak kaydeden Bahâriye Kaymakamı Yarbay Tevfik Bey [Eyüp-Fâtih Askerlik Şûbesi Başkanı], ziyâretimize gelerek bu hususta bâzı suâller sordu. Kendisine verdiğim cevapları yazmakta bulunduğu bir sırada, içerdeki odadan konuşmalarımızı duyan merhum pederim, ikinci namazına gitmek üzere abdest almış, kollarını kuruluyordu.

— Oğlum, bu yaptığınız nedir, ne yapıyorsunuz?

diye sordu. Ona durumu anlattık. Bunun üzerine:

80 Özdamar, *a.g.e.*, s. 38; Mısıroğlu, *a.g.e.*, s. 304; Kara, *Tekkeler ve Zâviyeler*, İstanbul, 1990, s. 218-223. Baha Tanman, *DBİA*, C. 4, s. 20.

81 Mısıroğlu, *a.g.e.*, s. 304-305; Özdamar, *a.g.e.*, s. 38.

— Oğlum, biz bu işi madalya için yapmadık! Biz derviş adamlarıdır. Bize din ve vatan yolunda vâcib olan bir hizmetin karşılığı olarak madalya almak yakışmaz. Lütfen o yazdıklarınızı yırtınız.

Tevfik Bey'in ısrarlı ricâlarına rağmen kararından dönmedi. Notları gözünün önünde yırttırdı. İşte bu vak'a dolayısıyla Eyüp'deki Kuvâ-yı Milliye çalışmalarının bir çokları sır hâlinde kalmıştır. Esâsen aradan çok zaman geçti. Artık bu işleri bilen de kalmadı. Hepsi bir bir Hakk'ın rahmetine kavuştular. Ben de bu yıl yetmiş yaşına bastım. Bu sebeple o fedâkârâne hizmetlerin artık birçoğunu hatırlamama imkân kalmadı."⁸²

8. Nesib Efendi.

Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerinde Nesib Efendi'nin Hâtüniye Tekkesi şeyhi olduğu geçmektedir.

"Yarın gece Eyüp'de Zeynep Hâtün Mahallesini'nde vâkı Hâtüniye Dergâhı şeyhi Nesib Efendi tarafından dergâh-ı mezkûrda menkıbe-i vilâdet-i hazret-i risâlet-penâhî kiraât ettirileceği ve zâbıtaca takayyudât-ı münâsibe icrâsı tabî'i idiği ma'rûzdur ol bâbda emr u ferman hazreti men lehü'l-emrindir. Fî 2 Ağustos sene 1314 Zabtiye Nâzırı Şefik, Nezâret-i Zabtiye, 2504"⁸³

9. Âgâh Efendi

Mecmûa-i Tekâyâ'da bu kişinin adı bulunmaktadır.⁸⁴

82 Mısıroğlu, a.y.; Özdamar, a.y.

83 BOA, YPRK.ZB, 21/89.

84 Üsküdarî, a.g.e., s. 9.

Kaynakça

- Abdülbâki Gölpinarlı, Mevlânadan Sonra Mevlevîlik, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983.
- Ahmed Cevdet Paşa, Tezâkîr, (Tetimme, 40), haz. Cavid Baysun, Ankara, TTK Yay., 1991.
- Aşkar, Mustafa, Bir Türk Tarikati Olarak Halvetiye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiye Silsilesinin Tahlili, Ankara, AÜİFD, 1999, C. XXXIX.
- Baha Tanman, İstanbul Tekkeleri'nin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1990, C. 3.
- Bilal Kemikli, Süfi Şairin İzinde Şiir ve İrfan, Kitabevi Yay., İstanbul, 2010.
- BOA, İ.MVL, 289/11501.
- BOA, Y.PRK.ZB, 21/89.
- Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1333, C. I, s. 184., Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliya, İstanbul, Kitabevi Yay, 2006, C. 2.
- E. Behnan Şapolya, Mezhepler ve Tarikatler Târîhi, İstanbul, Türkiye Yay., 1964.
- Ekrem Işın, "İstanbul'da Mevlevîlik; Bir İmparatorluk Tarikâtı Üzerine Toplumsal Tarih Notları", Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı İstanbul'da Mevlevîlik, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.
- Elif Efendi, Tenşîtü'l-muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsameddîn, İstanbul, 1342.
- Feriduddîn Attar, Tezkiretu'l-evliyâ, c. 1, s. 24.
- Gölpinarlı, Abdülbâkî, Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik.
- Halil İbrahim Şimşek, Osmanlı'da Müceddidilik XII/XVII. Yüzyıl, Sûf Yay., İstanbul, 2004.
- Hamit Algar, "Nakşibendiyye", DİA, C. XXXII.
- Heyet, "Hüsameddîn Nakşî", Evliyâlar Ansiklopedisi, C. 7.
- Hocazâde Ahmet Hilmi, Hadikatü'l-evliyâ, İstanbul, 1318, c. II.
- Hür Mahmut Yücer, "Eyüp'te Hâtûniye Tekkesi ve "Tenşîtü'l-muhibbîn bi menâkıb-ı Hâce Hüsameddin.", Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl, 4, sy: 10, Ocak-Haziran, 2003.

- Hür Mahmut, Yücer, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl), İnsan Yay., İstanbul, 2004.
- Hüseyin Kurt, Hasîrizâde Mehmed Elif Efendi'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara, 2003.
- Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliya, haz: M. Akkuş-A. Yılmaz, İstanbul, Kitabevi yay., 2006, C. 2.
- İbn Nedîm, El-Fihrist, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife.
- İsmail Hakkı Bursevî, Silsilenâme-i Celvetî, İstanbul, Haydarpaşa Hastanesi Matbaası, 1291.
- Julian Baldick, Imaginary Muslims: The Uwaisi Sufis of Central Asia, London- New York, 1993.
- Lamiî Çelebi, Nefahatü'l-Üns.
- Mehmed Âkif Ersoy, Safahât (Eski ve Yeni Harflerle Tenkidli Neşri), (Haz: Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, İz Yay., 1991.
- Mehmed Şemseddîn, Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî, haz. M. Kara-K. Atlansoy, Bursa, Uludağ Yay., 1997.
- Mehmed Şemseddin, Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî, haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Bursa, Uludağ Yay., 1997, C. 1 ve 2.
- Mehmed Zâkir Şükrü, Die Istanbuler Derwisch-Konvente Und Ihre Scheiche (Mecmûa-i Tekâyâ), haz. M. Serhan Tayşî-Klaus Kreiser, Friburg, 1980.
- Mehmet Nermi Haskan, Eyüp Sultan Târîhi, İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür Yay., 2009, C. 1.
- Mehmet Ziyâ, Yenikapı Mevlevihanesi, İstanbul: Ataç Yay.
- Mustafa b. Ali Bolevî, Adâbu't-Turûk, İstanbul, 1290.
- Mustafa Kara, Tekkeler ve Zâviyeler, İstanbul, 1990.
- Mustafa Vahyi Efendi, ed-Dürretü'l-Azîziyye fi'l-Fevâidi'l-Kaviyye, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1281.
- Ahmet Yaşar Ocak, Süflilik Geleneğinin Efsânevî Öncüsü Veysel Karanî ve Üveysilik, İstanbul, Dergah Yay., 2009.
- Sâfi Arpaguş, Mevlevîlikte Ma'nevî Eğitim, İstanbul, Vefa Yay.

Seyyid Ahmed Münib Üsküdârî Bandırmalızâde, Mecmûa-i Tekâya, İstanbul, Âlem Matbaası, 1307.

Sezâî, Küçük, Mevleviliğin Son Yüzyılı, İstanbul, Simurg Yay., 2003.

Silsile, DİA, c. XXXVII.

Üveysilik, DİA, c. XXXXII.

Yılmaz, Hasan Kamil, Aziz Mahmud Hüdâyî Hayatı, Eserleri, Tarikati, İstanbul, Erkam Yay., 1990.

Zekiye Güntan, XIX. Yüzyıl İstanbul Mutasavvıflarından Muhammed Murâd Nakşibendî ve Hülâsatî'ş-Şurûh adlı Mesnevî Şerhinden İlk 1001 Beytin Tahlili, (Yüksek Lisans Tezi), SÜSBE, Konya, 2009.